

ДО ДИСКУСІЇ З Н. САНАКОЄВОЮ НА ТЕМУ «ЕВОЛЮЦІЯ
ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЗІ
П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО»

У статті актуалізується дискусійне питання еволюції / революції / деградації етнопсихологічної концепції особистості в романах Павла Загребельного через полемічне осмислення концептуальних положень та методологічних стратегій студії Н. Санакоєвої; поглиблено наукову інтерпретацію дихотомії «особа – особистість», концептів «національний характер», «ментальність», їхньої ролі в прозі письменника.

Ключові слова: етнопсихологічна концепція особистості, менталітет, національний характер, психоаналітичний дискурс, гендерний / феміністичний дискурс.

В статье актуализирован дискуссионный вопрос эволюции / революции / деградации этнопсихологической концепции личности в романах Павла Загребельного путем полемического осмысления концептуальных положений и методологических стратегий работы Н. Санакоевой; развернуто научную интерпретацию дихотомии «персона - личность», концептов «национальный характер», «ментальность», их роли в прозе писателя.

Ключевые слова: этнопсихологическая концепция личности, менталитет, национальный характер, психоаналитический дискурс, гендерный / феминистический дискурс.

Павло Загребельний належить до митців, творчість яких вітчизняними та зарубіжними, материковими та діаспорними науковцями-гуманітаріями досліджується тягло, перманентно через те, що природна особливість його творчого дару – вміння тримати перо одночасно на пульсі всього часопростору і поряд із глобальними історичними полотнами давати художньо-публіцистичні, публіцистичні, художні моделі модерної реальності, писати про минуле, як про сучасне, де констатація підтверджується цитатою із тексту П. Загребельного¹.

© Павлюк І.З., 2014

¹ Див. однойменний автореферат Н. Санакоєвої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Глибина та обшир художньо-фактологічного проникнення письменником у філософію, психологію та й ідеологію внутрішнього та зовнішнього світу його героїв та соціально-природних систем дає можливість на які завгодно теоретичні препарати з його текстом-надтекстом-підтекстом (дискурсом) та накладання на них і наймодніших, і ретро-матричних теорій, включно із *релігійними, національними, класовими расовими, соціостатевими (гендерними)*, які, очевидно, відкривають реципієнтам, аналітикам, письменникам-практикам та й самому Авторові те, що, як правило, відбувається на рівні підсвідомому, надсвідомому, тобто інтуїтивному, гармонійному, тому й високохудожньому і, як правило, соціально незаангажованому.

Повірку цієї, випробуваної часом гармонії алгебраїчно-дисертаційними методами відважилася зробити Н. Санакоєва під керівництвом відомого літературознавця, доктора філологічних наук В.Ф. Шевченка, скрупульозно розробивши основні положення – від окреслень змісту понять «етнопсихологія», «менталітет» до еротизму прози П. Загребельного – у багатьох ваківських публікаціях, апробувавши їх на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, що апріорі свідчить про поважність і фундаментальність підходу до суб'єкта та об'єкта дослідження.

Зважаючи на ще недавню відсутність у вітчизняному літературознавстві терміну «етнопсихологічна концепція особистості» в літературі, в основі якого парадоксальне (у філософсько-психологічному контексті свободи) поєднання понять «етнос» та «особистість», які одночасно ж є ключовими словами, а кожна частина терміну вимагає окремої чіткої дефініції, Н. Санакоєва присвячує цілий розділ детальному розбору теоретичних кодів його експлуатації саме в дослідженні прози Павла Загребельного, полемізуючи а чи приймаючи точку зору на ті чи інші положення (їх вісім), із вітчизняними літературознавцями та письменниками-практиками (В. Дончиком, М. Жулинським, Л. Колобаєвою, О. Сизоненком, М. Слабошпицьким), концепціями феміністичних та гендерних студій Т. Гундарової, К. Естес, Н. Зборовської, К. Міллет, С. Павличко, трактуваннями історичної та художньої реальностей самим Автором, його колегами по перу з того ж покоління – Валерієм Шевчуком, Романом Федорівим, повіряючи їх «пограничними» матрицями зарубіжних класиків психоаналізу (З. Фрейда, К. Юнга, Е. Фромма), що свідчить про академічний, всебічний підхід до однозначно актуальної у час реконструкції національної держави («нація – найвищий рівень розвитку етносу») теми, яка, зважаючи на оригінальне формулювання, однозначно нова у вітчизняному літературознавстві, адже частина його претендує закріпитися як авторський термін.

У дослідницьких роботах такого рівня з практично бездоганною стилістикою (науковець уникає навіть такої поширеної мовно-стилістичної тавтологічної помилки як «на сьогоднішній день»: пише правильно – «на сьогодні»), дотриманням усіх формальних вимог дослідження, де

композиційної стрункості, тому дискусія може вестися на рівні доцільність-недоцільність застосування до об'єкта дослідження модних чи немодних, модерних чи постмодерних, вітчизняних чи зарубіжних методів, термінів літературознавства а також суміжних гуманітарних і не тільки галузей науки.

Для аналізу «Еволюції етнопсихологічної концепції особистості у прозі П. Загребельного» Н.Санакоєвою вибрана не суцільна в радянський час *класова*, не притаманна американському дискурсу середини ХІХ століття *расова*, а нині модна *соціостатева*, тобто *гендерна* система координат із національним феміністичним антуражем, у якій науковець простежує зміну (не завжди еволюцію) окремих жіночих та чоловічих архетипів у різних соціальних, часово-просторових циклах, узявши для дослідження не одну особистість з одного тексту Автора (скажімо, Роксолану з «Роксолани» чи Богдана Хмельницького з «Я, Богдан»), а одночасно десяток імен у десяткові творів, серед яких «жінка-вічність: Юлія («Юлія...»), Оксана («Тисячолітній Миколай») – збірний жіночий образ; жінка-мати – Роксолана («Роксолана»), Юлька Юльченко («Юлія...»); жінка-політик («Євпраксія»), бізнес-жінка – Євдокія («Брухт»)...) образи державних мужів (Богдан – «Я, Богдан», Ярослав, Володимир – «Диво», Юрій Долгорукий, Іван Берладник – «Смерть у Києві» та ін.).

Звідси й концептуально й стильово витримані порівняльно-історичний, цілісний, системний, герменевтичний, типологічний методи аналізу.

Отож, навіть не погоджуючись із окремими в цих рамках (автора варто судити за законами, ним самим над собою визнаними) привілейованими постулатами, не можемо не визнати дослідження Н. Санакоєвої як цілісну авторську концепцію, розраховану на вдосконалення, інтегральність.

Тобто маємо роботу радше етнопсихологічної, а інколи складається враження – етносексуальної) еволюції (чи й революції) від роману до роману світоглядної концепції самого П. Загребельного, а не його персон, особистостей, оскільки спираючись не на К. Юнга чи З. Фрейда («митець репрезентував власну психологію творчого процесу, яка у своїй сутності є синтезом фрейдівської та юнгівської» – пише дослідниця), а на відносно вічні моральні імперативи «усіх часів і народів», з легкістю можна довести й те, що Роксолана деградувала як природна особистість, зоставшись *особою*, незважаючи на всі зовнішні атрибути *особистості*, сили, коли зрадила віру предків (хоча й була донькою християнина-священика!), незважаючи ні на які аргументації, пов'язані з невротичними комплексами та сублімаціями в бік політичної влади, кар'єри, художньої творчості, «життя заради дітей», тим більше «життя заради життя» тощо, а Богдан Хмельницький – тоді, коли, скажімо, підписав Переяславську угоду (читай Т. Г. Шевченка, який сам у соціальній системі координат еволюціонував із кріпака до «вільного художника»), Султана ж Настя Лісовська врятувала (з точки зору моралі й законів здорової особистості) від ложа, яке він до неї ділив із другом.

Отож, гендерна концепція дослідження не має не помічати різниці між інстинктами самозбереження етносу й окремого його репрезентанта

(персони, особи чи навіть особистості), природно героїзуючи, міфологізуючи, моделюючи як відносно здорову особу-особистість (характеристики постійних пацієнтів психдиспансерів не вписуються у дефініції особистості, обґрунтовано запропонованої дисертантом), яка пожертвувала особистим, кровним заради духовного, тим більше заради кровно-духовного – етносу, а не навпаки (візьмемо хоча б убивство батьком сина-зрадника в «Тарасі Бульбі»).

Тому до однозначних плюсів дослідження Н. Санакоєвої належить трансформаційна увага до світового та українського фольклору (із віднайденням спільних модифікаційних моментів: «Втіленню етнопсихологічної концепції особистості, окрім психоаналітичної теорії, слугують фольклорні образи та мотиви. Так, мотив боротьби Еросу і Танатосу втілено у переробленій легенді про двобій лелек і анатолійських орлів», архетипів села (одночасно як носія фольклору) та дитинства, які (погоджуємось із думкою дослідниці) репрезентують контролюючі та зрівноважуючі соціально-природні модуси – між еволюцією *особи* до *особистості*, а також страхують особистість від деградації чи переходу її зі «світлої» в «темну» (чи то в історичній чи художній системі координат, які іноді різняться між собою, про що не забуває дисертант, цитуючи цілі полемічні періоди з рецензій істориків – опонентів П. Загребельного [4], не погоджуючись із дослідницею С. Нестерук, що герої «Первомосту» «самі знищили джерело руху, а відтак і свою будучність», а вважаючи, що «автор символічним спаленням мосту хотів утвердити надію на більш високі етичні, естетичні цінності, які людина втрачає, живучи лише фізіологічними потребами, на визволення зі світу обов'язків і дріб'язковості» [2, с. 8].

Разом із тим, приділяючи вдосталь уваги енциклопедичним теоріям і значно менше саме показові *еволюції* як висхідному розвитку (засвічений у назві дисертації термін) конкретних персонажів романів, Н. Санакоєва стверджує, що у «Тисячолітньому Миколаї» до рівня етнічного символу підноситься життя і діяльність Г. Сковороди, Т. Шевченка, В. Сосюри та інших митців і руйнуються міфи тоталітарної доби» і тут же (через три речення): «Питання зображення П. Загребельним відродження української нації, національного буття («Я, Богдан», «Диво»), його поступовий занепад («Тисячолітній Миколай», «Юлія...») і цілковите зникнення («Брухт») пов'язані як із соціальними обставинами, так і з позачасовими елементами (ментальність)». Тому навряд чи підставно стверджувати, що «прозу П. Загребельного останніх років неможливо розглядати поза контекстом фемінізму (навіть коли автор не є його прихильником і гендерних досліджень», як і безпідставно накидати дослідникові, скажімо, немодний тепер класовий контекст зі своєю термінологічною лабораторією чи той же расовий, до яких, знаючи про циклічність історії, можна з певністю твердити, людство ще повернеться, якщо взагалі існуватиме.

Особистість, як видно із дослідження Н. Санакоєвої, з роману до роману не еволюціонує, а деградує, її фізично-енергетична (не кажучи вже

про морально-духовну) місткість в останніх романах П. Загребельного доходить до абсолютного нуля (до Нуля як значеннєвого прізвища одного з його не-особистостей) і навряд чи письменник вибудовував свою концепцію, щоби прийти до такого висновку. Тому, на нашу думку, дисертація не втратила б, якби розглядалася просто етнопсихологія особистості у прозі П. Загребельного, який зауважує, що «...світ без війни, секс без любові – символи новітніх часів» [1, с. 133].

Тобто художньо-історичний світ романіста навряд чи можна назвати *еволюційним*, хіба (знову ж таки пошлемося на апологетів суміжних наук – тих же Ф. Фукуяму чи К. Ясперса) у сенсі глобального переходу культури (одними із домінантів якої є ознаки етносів) у цивілізацію і розгляду еволюції в системі координат (концепції) самої цивілізації: тобто еволюцію комп'ютерів, які прагнуть стати людьми, а не особистостей, характерними прикметами яких у всіх писаних людством кодексах честі вважали єдність слова і діла, тобто максимальну ірраціональну вірність тим же заповітам-кодексам як у часовопросторових межах певних етносів, так і їх репрезентантів – особистостей, так і в універсальних координатах людини розумної, людини історичної, людини цивілізаційної.

Хоча можемо погодитися з Н. Санакоєвою, що, порівнюючи, скажімо, внутрішній та зовнішній світи Євпраксії з однойменного роману та Клеопатри Січкара з «Голої душі», сама їх етнопсихологічна концепція у сенсі накопичення знань про них еволюціонує однозначно, а от щодо міфотворчого відчуття, збереження дитинності, любові (кохання на відстані), здатності до творення та інтерпретації пісні, молитви – навпаки. У кращому випадку залишається статичною (хоча мертва точка у фізичних проявах духу існує зовсім недовго), щоби колись повернутися до початку свого за прийнятним для П. Загребельного тим же універсальним законом циклічності, що констатує Н. Санакоєва, реабілітовуючи свою концепцію від опонентських дискурсів та дискусій: «Для прозаїка суспільне життя є абсурдним, він бачить різноманітні схеми, моделі поведінки, які повторюються через певний проміжок часу» [3, с. 15].

Загалом же можна ще багато розмірковувати про дослідження Н. Санакоєвої, знаходячи причини та зачіпки для дискусій (як-от екзистенційна проблема сили та слабкості особистості, здатної-нездатної на суїцид у тих чи інших умовах, архетипна зовнішність, архетипні імена, міфотворчість та особистість тощо), оскільки вона, як і кожна нова, самостійна, оригінальна робота, спонукає до співтворчості, а вміщені в дослідженні дисертанта наукові розробки й оригінальні висновки мають значну вартість для подальшого вивчення творчої спадщини Павла Загребельного і ширше – української прози другої половини ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Загребельний П. Брухт: Роман; Гола душа: Повість / Павло Загребельний. – Харків: Фоліо, 2002.
2. Нестерук С. Естетичні функції символів у творчості Павла Загребельного. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Нестерук Сніжана Миколаївна; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. — Кіровоград, 2001. – 19 с.
3. Санакоєва Н. Еволюція етнопсихологічної концепції особистості у прозі П. Загребельного. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Санакоєва Наталя Дмитрівна ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2006. – 20 с.
4. Шестопал М. Літературні кізяки на дорогах історії // Дніпро. – 1999. – №1–2. – С. 11–130.

Annotation

The article deals with the discussions about scientific work by Natalia Sanakoeva devoted to the creativity of writer Pavlo Zagrebelniy, particularly to the psychology of relations between the personality and ethnic in history. The ethno-psychology, the mentality, the erotism in the Pavlo Zagrebelniy's prose are investigated according to its philosophical, psychological, ideological specificity. The object of the discussion in the article is feministic and gender discourses in the Pavlj Zagrebelniy's prose, it is analyzed in the Natalia Sanakoeva's investigation, which are realization, for example, in the typology of the famine's ("woman-eternity", "woman-mother", "woman-politic", "business-woman") and masculine's ("man as lieder of the country") types. The transformation of the famine's and masculine's archetypes as components of the ethno-psychological concept of the personality can be interpreted as evolution / revolution / degradation. The actualization of the ethno-psychological content of the hero's character in the Pavlo Zagrebelniy's prose determines the opposition "persona - personality", when the personality can only pretend on the realization in the national aspect. The ethno-psychological concept of the personality is defined with the help of the psychoanalytic methodology in particular classic, analytic, humanistic psychoanalysis.

Key words: ethno-psychological concept of the personality, the mentality, the national character, psychoanalysis discourses, feministic and gender discourses.